

Sprawozdanie z konferencji „Retoryka sporu”, Warszawa, 19–20 listopada 2012 roku

Ewa Modrzejewska

Tematem dwudniowej konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Retoryczne (PTR) oraz Zakład Retoryki i Mediów w Instytucie Polonistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego była szeroko rozumiana retoryka sporu. W konferencji wzięli udział przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, m.in. polonistyki, neofilologii, filozofii, antropologii, literaturoznawstwa oraz nauk o komunikowaniu, by w siedmiu sesjach plenarnych rozważać między innymi sztukę retoryki rozumianej „jako system pozwalający spór rozgrywać, ale także jako sztukę dochodzenia do motywowanych racji i doskonalenia tych racji w dyskusji”¹. Jak napisali organizatorzy konferencji: „spór osadzony jest w materii retorycznej na wszystkich poziomach kształtowania dyskursu: od formułowania kwestii, pytania, które rodzi kontrowersję, doboru topiki, ustalenia linii argumentacji, po figuratywne uobecnienie i wypowiedzenie w przestrzeni sytuacji retorycznej. Interesować nas będą i narzędzia konstruowania sporu, i różne wspólnoty dyskursywne w nim uczestniczące”².

Obrady uroczyście otworzył prof. dr hab. Józef Porayski-Pomsta, dyrektor Instytutu Polonistyki Stosowanej, który reprezentował współorganizatora konferencji. Na wstępie powitał on dyskutantów w murach Uniwersytetu Warszawskiego, a w krótkiej przemowie wskazał na istotną rolę, jaką spór odgrywa w życiu

społecznym, a także w życiu naukowym. O ile prowadzony jest według ustalonych zasad, racjonalnie – o tyle przyczynia się do powstania nowych wartości. Życzył zebranim nie tylko dobrych obrad, ale również tego, by spierali się zgodnie z zasadami i zawsze „po coś”.

Po nim głos zabrała dr Maria Załęska, która jako prezes Polskiego Towarzystwa Retorycznego przypomniała, że jest to już dwunasta konferencja organizowana przez PTR, a liczba i różnorodność tematyki przesłanych propozycji referatów potwierdza trafny wybór tematu przewodniego konferencji, który jest zbieżny z obecnie prowadzonymi projektami badawczymi w różnych ośrodkach naukowych.

Po oficjalnych przemówieniach rozpoczęto pierwszy panel pt. *Wokół teorii sporu*, składający się z trzech referatów. Pierwszy z nich pt. *Retoryka sporu, czyli rozumowania Karneadesa* wygłosił jeden z założycieli Polskiego Towarzystwa Retorycznego – prof. Jakub Z. Lichański z Uniwersytetu Warszawskiego. Odniósł się on do najnowszych badań nad teorią i praktyką argumentacji i zreferował, przywołując przykład mitologicznego Orestesa, jak tak zwany model rozumowań Karneadesa (*Carneades argument model*) można wykorzystać do opisanego sytuacji sporu. Jak skonkludował – aby spór rozwiązać, trzeba jednak sięgnąć do nauki o *status*, czyli opisanych w retoryce klasycznej zasad ustalania problemu lub przedmiotu danej sprawy.

¹ Cytat z materiałów konferencyjnych.

² Tamże.

Tematem drugiej prelekcji były *Figury retoryczne w sporze*. Jego autorka, dr Maria Załęska z Katedry Italianistyki UW, przedstawiła propozycję przyporządkowania wybranych typów figur retorycznych do poszczególnych faz sporu destruktywnego. Krótko omówiła ich funkcję oraz przywołała przykłady ilustrujące ich zastosowanie. W wystąpieniu nawiązała również do problemu, który dzieli badaczy, a który można by sprowadzić do przewrotnego pytania o „figuratywność argumentu” i „argumentatywność figury”.

Ostatnim prelegentem tej części był dr Jacek Kwosek z Zakładu Historii Literatury Średniowiecza i Renesansu Uniwersytetu Śląskiego, który przedstawił wybrane filozoficzne źródła koncepcji dialektyki erystycznej Artura Schopenhauera. Celem jego wywodu było wykazanie, że koncepcja ta powstała pod wpływem ideału wiedzy, który można znaleźć w filozofii Kartezjusza i Francisca Bacona.

Drugą sesję pt. *Spory w nauce* rozpoczęła prof. Joanna Partyka z Instytutu Badań Interdyscyplinarnych „Artes Liberales” UW, przybliżając szesnasto- i siedemnastowieczne spory na temat tego, jakim językiem posługiwał się biblijny Adam w raju. Szczegółowo przedstawiła zaś dzieło franciszkanina Wojciecha Dębołęckiego *Wywód jedynowłasnego państwa świata* [...], w którym autor przekonywał, że naród polski jest najstarszym narodem świata. Tego typu traktat nie był wyjątkowy – również w innych państwach europejskich pojawiały się dzieła o wyższości własnego narodu nad innymi oraz o jego biblijnych lub antycznych korzeniach.

Następnym prelegentem był dr Paweł Gondek z Instytutu Filozofii Teoretycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. W referacie *Dysputa scholastyczna jako przykład sporu naukowego* omówił średniowieczne *disputatio* jako ówczesną formę badania naukowego i nauczania uniwersyteckiego.

Przedmiotem kolejnego wystąpienia, przedstawionego przez dr. Michała Mokrzana z Ka-

tedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego, była analiza retoryczna antropologicznego dyskursu na temat społecznego zaangażowania humanistyki i nauk społecznych. W referacie *Hiperbola i praeteritio. Retoryka sporu wokół polityczności w antropologii* przybliżył dwa skrajne stanowiska teoretyczne, a następnie posłużył się tropem *hiperboli* i figurą *praeteritio*, by zobrazować dwie strategie retoryczne, za pomocą których konstruowany jest dyskurs na temat polityczności i zaangażowania nauki.

W ostatnim referacie tej sesji pt. *Znachorzy czy smakosze literatury? O polemice Manfreda Kridla i Stefana Kołaczkowskiego* Krystian Kwaśniewski, doktorant na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego, przedstawił retoryczną analizę wieloletniej polemiki na temat roli i metodologii krytyki literackiej, którą prowadzili Kridl i Kołaczkowski na łamach czasopism w dwudziestoleciu międzywojennym.

Trzecią sesję pt. *Perswazja, emocje, gesty* otworzyła dr Małgorzata Pietrzak z Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego, która specjalizuje się w retoryce praktycznej i w sztuce wymowy. W referacie *Emocje i emocjonalność a retoryka polskiej debaty sejmowej* przytoczyła przykłady wypowiedzi posłów, by ukazać wpływ emocji i emocjonalności na praktykę retoryczną w polskiej debacie sejmowej.

Pytanie o to, czy sprawny retor może dowolnie wywoływać negatywne emocje, postawiła dr Maria Joanna Gondek z Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w wystąpieniu pt. *Budzenie uczuć negatywnych w sporach. Problem granic retorycznej perswazji*. W swoim wywodzie odwoływała się do antycznych i średniowiecznych filozoficznych koncepcji uczuć, między innymi do myśli Tomasza z Akwinu.

Tę część konferencji zakończyło wystąpienie dr Anety Załazińskiej z Zakładu Teorii Komunikacji na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego pt. *Gesty towarzyszące mowie w sytuacji dialogu a perswazyjność przekazu*. Prelegentka skupiła się na gestach, które – jako niewerbalne zachowania negatywnie oddziałujące na adresata – mogą doprowadzić do tego, że spór przekształci się w niemyrtoryczną wymianę ciosów. Jak stwierdziła, zachowania niewerbalne są zauważane, komentowane i ripostowane zarówno niewerbalnie, jak i werbalnie (w wypowiedziach uczestników dialogu), co pokazała na zebranych materiale pochodzącym z telewizyjnych debat i programów publicystycznych.

W ostatniej sesji pierwszego dnia konferencji pt. *Wokół sporu sądowego* przedstawiono dwa referaty. Pierwszy – o charakterze teoretycznym – wygłosił Piotr Kozak, doktorant w Instytucie Filozofii UW, który zanalizował zagadnienia argumentacji z użyciem reguł. Rozwazał związaną z nimi problematykę na przykładzie orzecznictwa sądowego. W drugim (*Spór o Katyń. Retoryka sporu sądowego przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*) została przybliżona argumentacja stron procesu *Janowiec i inni przeciwko Rosji przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w Strasburgu*. Autorka wystąpienia – dr Anna Jopek-Bosiacka z Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego – podkreśliła, że retoryka w procesie sądowym to (obok procedury prawnej) istotne narzędzie pozwalające na korzystne rozgrywanie sporu. W tej konkretnej sprawie sądowej jednym z istotnych zagadnień jest kategoryzacja i sposób przedstawienia zbrodni katyńskiej przez adwersarzy sporu.

Drugi dzień obrad rozpoczął się od sesji, w której ogłoszono najwięcej referatów, a dotyczącej sporu w polityce. Od rozważań nad cechami wspólnymi demokracji i retoryki rozpoczęła swoją prelekcję *Medialność demokra-*

tycznego sporu dr Agnieszka Kampka z Zakładu Komunikacji Społecznej na Wydziale Nauk Humanistycznych SGGW. Następnie omówiła wyzwania i problemy naukowe w kontekście badania sporu w demokracji przez pryzmat retoryki.

Wystąpienie dr Agnieszki Budzyńskiej-Dacy z Instytutu Polonistyki Stosowanej UW poświęcone było zastosowaniu retorycznej triady „etos – logos – patos” do analizy wizerunku kandydatów biorących udział w telewizyjnych debatach przedwyborczych. Ta forma publicznej konfrontacji oponentów – co oczywiste – osadzona jest w sporze. Jego strony posługują się różnego rodzaju argumentami. Referentka zaproponowała przyporządkowanie każdemu elementowi triady wybranego typu argumentacji: logosowi – argumentację *ad rem*, etosowi – argumentację *ad hominem*, a patosowi – *ad populum* i *ad auditores*.

Następny uczestnik konferencji „Retoryka sporu”, dr Krzysztof Grzegorzewski pracujący w Katedrze Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Łódzkiego, przedstawił referat *Środki retoryczne we współczesnych sporach sejmowych – dyskusje sejmowe wokół sprawy Amber Gold i zamiany ciał ofiar katastrofy smoleńskiej*, w którym podzielił się wynikami przeprowadzonej retorycznej analizy porównawczej wybranych dyskusji sejmowych. Wykorzystał kategorie retoryczne, by stworzyć profile wybranych mówców – reprezentantów rządu i poszczególnych klubów parlamentarnych, którzy wypowiadali się w wymienionych sprawach na forum Sejmu.

Dwa ostatnie wystąpienia tej sesji dotyczyły zimnej wojny. Amerykanistka Anna Bendrat z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej przygotowała referat *Spór jako polityczny spektakl: retoryczna actio w czasach zimnej wojny*, w którym podjęła sprawę udratyzowania na potrzeby mediów wydarzeń o charakterze politycznym. Taką formułę wybierają sami politycy, czego przykładem miały być, przybliżone

przez referentkę, wydarzenia z 1983 r. związane z interwencją z inicjatywy Ronalda Reagana na Grenadzie. Według Bendrat decyzja prezydenta USA nie wynikała z bezpośredniej konieczności obrony interesów polityczno-ekonomicznych, lecz z potencjału tych działań do stworzenia medialnego spektaklu.

Drugi referat, dr Marty Rzepeckiej z Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu, poświęcony był retoryce w wystąpieniach Ronalda Reagana dotyczących zimnej wojny (*Ronald Reagan: język i ideologia*). Autorka przedstawiła wnioski z analizy czterech wystąpień prezydenta USA, omawiając między innymi czynniki historyczne, ideologiczne i psychologiczne mające wpływ na retorykę zimnej wojny.

Doktor Barbara Sobczak z Zakładu Retoryki, Pragmalingwistyki i Dziennikarstwa na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza referatem *Retoryka pojednania* rozpoczęła przedostatnią sesję poświęconą właśnie językowi pojednania i językowi sporu. Referentka skupiła się na istocie retoryki nastawionej na porozumienie i szukanie konsensusu, nazwanej retoryką pojednania. Odróżniła ją od również funkcjonującej w dyskursie publicznym retoryki „pustej”, nazwanej przez nią sofistyką. Autorka charakteryzuje ją jaką doraźne i efektywne słowa oraz gesty, za którymi jednak nie idzie rzeczywista potrzeba konsensu.

Monika Mizgier, doktorantka na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, podobnie jak Budzyńska-Daca, za przedmiot analizy naukowej obrała debaty przedwyborcze. W referacie *W grzeczności siła – analiza zjawisk grzeczności językowej w wybranych debatach prezydenckich w Stanach Zjednoczonych i w Polsce (1995–2005)* przedstawiła teorię grzeczności Brown i Levinsona opisującą między innymi strategie językowe, mające na celu zaspokojenie potrzeb pozytywnej i negatywnej twarzy mówcy i odbiorcy. We wnioskach

z przeprowadzonej analizy porównawczej polskich i amerykańskich debat stwierdziła, że polski styl debatowania jest bardziej agresywny i bezpośredni niż styl amerykański.

Ostatni referat tej sesji autorstwa dr Marty Więckiewicz z Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego poświęcony był sporom nazwanym *flame wars*, prowadzonym głównie na forach internetowych (tytuł referatu: „*Flame war*” jako forma sporu internetowego – cechy i uwarunkowania). Celem wystąpienia było zebranie i uporządkowanie podstawowych informacji dotyczących tej formy komunikacji internetowej tak, by poczynione ustalenia mogły być pomocne w prowadzeniu dalszych badań nad sporami internetowymi.

Ostatnia część konferencji poświęcona została sporom w mediach i wygłoszono w niej dwa referaty. Doktor Monika Grzelka z Zakładu Retoryki, Pragmalingwistyki i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza zatytułowała wystąpienie: *Retoryczny charakter polemiki (na materiale współczesnej prasy)*. Przedstawiła w nim rozważania o charakterze teoretycznym na temat istoty i przedmiotu polemiki prasowej. We wnioskach podkreśliła, że polemika – jeśli jest stosowana jako intelektualny rewanz – w istocie nią jest, gdyż polemika przede wszystkim zaprasza adwersarza do dyskusji.

Na koniec konferencji wystąpiła Ewa Modrzejewska, doktorantka w Zakładzie Retoryki Dziennikarskiej Instytutu Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego. W referacie *Dziennikarz – odtwórca czy twórca sporu politycznego? O strategiach argumentacyjnych w prasowych doniesieniach poświęconych polityce* przedstawiła wycinek swojej pracy badawczej poświęconej sposobom relacjonowania przez media polskiej sceny politycznej. Na wybranych przykładach przekazów informacyjnych z dzienników zaliczanych do tzw. prasy elitarniej wykazała, jak wykorzystywana przez

dziennikarzy retoryczna strategia sporu wpływa na logikę i konstrukcję argumentacji zawartej we współczesnych tekstach prasowych.

Ostatnie słowo na konferencji „Retoryka sporu” należało do przewodniczącej PTR, dr Marii Załęskiej, która przypominała, że dobrze się czujemy, kiedy się zgadzamy, ale rozwijamy się głównie wtedy, gdy występuje między nami konstruktywny spór. Zapowiedziała też,

że znany już temat przyszłorocznej konferencji Polskiego Towarzystwa Retorycznego będzie miał pewien związek ze sporem. Mianowicie organizator proponuje, by przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, w ramach tematu przewodniego „Retoryka wizualna”, podjęli dyskusję, czy rzeczywiście jeden obraz wart jest tysiąca słów.